

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.334.5:113/119
ПНР

ДАРКО ГАВРИЛОВИЋ
Филозофски факултет
Бања Лука

ЕКОЛОШКА КРИЗА И ПОТРЕБА ЗА ОДРЖИВИМ РАЗВОЈЕМ ДРУШТВА

Сажетак: Захуктала индустријализација допринела је екстремној деградацији животне средине као и поремећају еколошке равнотеже. Деградација квалитета животне средине и квалитета живота постаје део глобалне кризе која се манифестује у различитом обиму и интензитету. Ерупција еколошке кризе намеће потребу за одрживим развојем, моделу који је дефинисан са циљем решавања тренутних проблема и стварања здравог друштва и животне средине. Указано је на неопходности развијања еколошке свести човека у циљу заустављања фабриковања контаминираних идеја и одговорнијег преузимања будућности у своје руке, поштујући законитости природе.

Кључне речи: Загађење, еколошка криза, одрживи развој, еколошка свест.

Јехуди Мењухин (музичар, Британија), поглед на двадесети век:

*„Ако бих морао да сумирам двадесети век,
рекао бих да је он побудио највеће
наде икад зачете у човечанству,
и уништио све илузије и идеале”.*

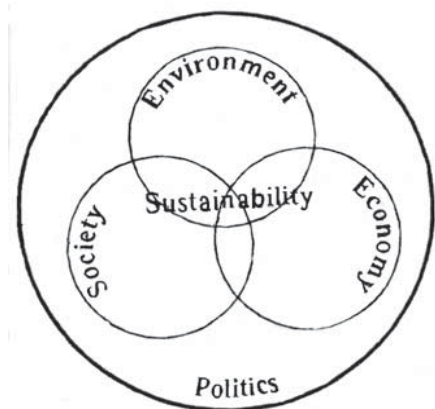
Човечанство постаје суочено са реалним глобалним проблемима, међу којима значајно место заузима нарушавање еколошке равнотеже на планети Земљи која угрожава услове живота човека на њој, у мери да се може говорити о глобалној еколошкој кризи. У таквој ситуацији постало је јасно да људима није и не сме да буде свеједно „да ли ће се будући живи свет развијати са оплемењеним човеком или са човеком који ће у негативном смислу имати измењене генетске програме и довести до изумирања људске врсте”. Глобална еколошка криза настала је као последица снажног развоја науке и технологије у до сада неслућеним размерама (*Pleschberger, 1995: 91*). Али, развој није допринео само побољшању услова живота људске врсте, већ је имао и штетне последице за човекову околину и квалитет живота. Нарушавање еколошке равнотеже није само последица искоришћавања природе, како је то било у прошлости, оно је сада „ризик модернизације”, производ индустријског развоја, који се систематски појачава. Напред наведена тврдња се може подкрепити чињеницом да је у 19 веку још постојао проблем индустријализације. Сетимо се случаја града Rokdejл у Енглеској, у поменутом граду још од 19. века вршено је редовно праћење основних климатских података. У више од 100 година у граду је владало правило да се недељом не ради, а да се недеља искористи за породично одлажење у цркву. Становници града су били убеђени у веровању да их због сопствене побожности Бог награђује лепим временом баш тог дана, односно да киша недељом најређе пада. Компјутерским путем обрађени подаци, сакупљани више од једног века, несумњиво су показали да киша у граду Rokdejл заиста најређе пада недељом. Наравно, разлог је био много прозаичнији од наивног људског веровања. Наиме, основни разлог повећане количине падавина у градовима, па и у претходно поменутом примеру, лежи у чињеници да је значајно повећана количина честица прашине у ваздуху. Честице прашине се у том случају јављају као иницијална језгра за кондензовање водене паре, а самим тим и за настајање услова за падавине. У поменутом граду недељом није радила индустрија, недељом се пешице одлазило у цркву, недељом је у ваздуху било најмање честица прашине и због тога су падавине биле најређе (*Цвијан, 2007:20*).

Међутим кривица за ерупцију еколошке кризе не може се приписати искључиво индустрији, науци и политици. Наиме, потребно је целокупну друштвену свест ставити под лупу критике. Не ради се о томе да треба сву досадашњу цивилизацијско-друштвену традицију одбацити као крајње непријатељску, већ је реч о нужности мењања човековог устаљеног односа према природи (Васовић, 2006: Б-12). Данас је најважније за свест човека да уочи и прихвати чињеницу да је еколошка криза стање дубоке поремећености природних и социјалних система и њихове узајамне коегзистенције и да је оно стање са којим данас морамо живети, али се са њим не смемо мирити. Еколошка криза је шанса за властиту корекцију стратегија развоја. Да ли ће до тога уопште доћи или не, зависи од човека и његовог понашања према природи и социјалној заједници. Човеку модерне индустријске цивилизације још увек је тешко да схвати и разуме мудрост која се састоји у томе да је тешко схватити живот ако се он претходно уништи. Адекватан приступ проблемима тражи нову науку и технологију али и више од тога: потребна је и мудрост! Јер „мудрост је изван науке” (Деспотовић, 2004: 548).

Савремени рат и модерно наоружање се узимају као највеће зло за људску и природну средину, јер узрокују застрашујуће облике деструкције - те су неупоредиво највећа опасност и претња за опстанак и људске врсте и природе. Последице локалних ратова у савременом свету, укључујући и ратно окружење и сукобе код нас, на простору бивше Југославије, несумњиво потврђује загађеност земље, воде и ваздуха. Нико други није произвођач наше контаминирани стварности него ми сами као људски род. „Неће контаминација живота престати само онда када престану да раде прљаве фабрике, већ и када у нашој глави престану да се фабрикују контаминирани идеје и емоције”. Нужне промене могу бити смислене и аутентичне само ако крену од наше личне реалности. Да би нам било боље, будимо бољи (Деспотовић, 2004: 549). У тежњи за изналагањем решења односно излаза из еколошке кризе настао је и модел одрживог развоја. Једна од првих дефиниција одрживог развоја појавила се 1980. године у Светској стратегији заштите „Да би развој био одржив он мора узети у обзир социјалне и факторе животне средине, као и економске; поштујући људске и природне ресурсе и дугорочне и краткорочне циљеве и

негативности алтернативних активности”. Одрживи развој карактерише солидарност: међу генерацијама и међу нацијама. Он подразумева уравнотежење потреба ове генерације, са будућим потребама наше деце, наших унука и праунука и њихове деце, као и уравнотежење потреба на локалном и регионалном нивоу, са потребама континента и планете. Појам „одрживи развој” дефинисан је и на следећи начин: Одрживи развој је развој којим се иде у сусрет потребама садашњости тако да се не угрожава могућност будућих генерација да задовоље своје сопствене потребе. У суштини, одрживи развој је процес промена унутар кога су експлоатација ресурса, усмеравање инвестиција, оријентација технолошког развоја и институционалне промене у хармонији и омогућавају коришћење садашњих и будућих потенцијала како би се задовољиле људске потребе и аспирације (Милутиновић, 2004). Одрживи развој је концепт и нема једнозначну, једноставну, јасну и универзалну формулу. Постоје релативно мале контроверзе око опште дефиниције „одрживог развоја”, у смислу да поједини основни термини и релације нису детаљно анализиране. На пример термин „потреба” подразумева различите интерпретације оваквих „потреба” засноване на културним матрицама и индивидуалним очекивањима. Уз то, проблеми везани за предвиђање будућег развоја (дуготрајни утицај данашњег нивоа загађивања животне средине, будући технолошки развој, потребе будућих генерација) отварају нове контроверзе. Један од највећих недостатака помнутих дефиниција је њихова неоперативност у пракси. Дефиниција која се донекле приближава оперативном приступу и дозвољава да се на основу ње гради стратегија одрживог развоја је она коју су заједнички развили Међународна унија за заштиту природе као и програм заштите животне средине Уједињених Нација, гласи: „Одрживи развој у свом фокусу има људе и његов циљ је да се унапреди квалитет људског живота. Одрживи развој се заснива на заштити, тако да је условљен потребом да се уважава капацитет природе како би се обезбедили ресурси и услуге потребне за живот” (Batie, 1989: 1085). Из ове перспективе, одрживи развој значи унапређење квалитета људског живота у границама капацитета подношења екосистема који га подржавају. Дакле, одрживи развој чине два појма одрживост и развој која су на изглед контрадикторна али према Тарнеру ти појмови су повезани када

су економски циљеви усклађени са природним законитостима. Појам одрживи, односи се на биосферу, навећи еколошки систем који треба сачувати, а развој на људски род и његов утицај на природу (Turner, 1997: 134). Усклађивањем основних принципа екологије и употребом знања из економије поменута дефиниција одрживог развоја представља нормативни концепт који укључује стандарде понашања засноване на повезаности ове две науке које треба испоштовати уколико људска заједница тежи ка задовољењу сопствених потреба преживљавања и благостања (Batie, 1989: 1088). Међутим, дефиниција укључује три основне компоненте, поред поменутих економских и еколошких укључује и друштвену компоненту, и све три заједно чине темељ одрживог развоја. Међусобно повезане и међузависне, захтевају да све што се предузима на пољу развоја буде у складу са сваком од њих понаособ.

Слика 1.

Одрживи развој: чини га површина у којој се преклапају основне потребе човека и средине у којој се те потребе задовољавају.

Одрживи развој је оријентисан на израду модела који на квалитетан начин задовољава друштвено-економске потребе и интересе грађана, а истовремено елиминише, или значајно смањује утицаје који представљају претњу или штету по животну средину и природне ресурсе. Дугорочни концепт одрживог развоја подразумева стални економски раст, али такав који осим економске ефикасности и технолошког напретка, већег учешћа чистијих

технологија и иновативности целог друштва и друштвено одговорног пословања, обезбеђује смањење сиромаштва, дугорочно боље коришћење ресурса, унапређење здравствених услова и квалитета живота и смањење нивоа загађења на ниво који могу да издрже чиниоци животне средине, спречавање будућих загађења и очување биодиверзитета (Graeger, 1996: 109-110). Један од циљева одрживог развоја је и отварање нових радних места и смањење стопе незапослености, као и смањење родне и друштвене неједнакости маргинализованих група, подстицање запошљавања младих и лица са инвалидитетом, као и као и других ризичних група.

Да ли је могуће остварити одрживи развој планете и ускладити ове три важне компоненте? Не тако давне 1990. године појам одрживи развој је тумачен као неодређен слоган који је за многе нејасан и нелогичан и погодан за манипулацију. Са друге стране су они који сматрају да разумевање овог слогана као и његова имплементација захтева знања из области економије, социологије, филозофије. Одрживи развој је концепт који говори шта је све потребно да би се остварила одрживост али не и да је то могуће достићи. Енглески педагог Хакл (1991) говори о потпуно другачијем и неусаглашеном тумачењу одрживог развоја код екоцентрика и техноцентрика. Према њему сам појам одрживи развој је споран и не могуће је усагласити мишљења стручњака различитих наука по том питању. Професор екологије Џон Дизинер (1990) подржава овакав начин размишљања и указује на исти проблем као и на немогућност усаглашавања и постојећег конфликта који ће увек бити присутни (Jickling, 2004: 234). Мада је концепт одрживог развоја поникао из научне литературе у којој се одрживост интерпретира као управљање природним ресурсима на начин који омогућава очување њиховог репродуктивног капацитета, поменућемо и дефиницију одрживог развоја коју је дала Bruntland комисија чиме се указује на напред поменуто шире тумачење тога појма, које задире у економску и социјалну сферу. Тако се под одрживим развојем, у ширем смислу подразумева развој који је економски и социјално, а не само еколошки одржив у коме економски систем мора да вреднује еколошке, природне ресурсе, јер неограничен економски раст упркос ограниченим природним ресурсима дугорочно је неодржив. Због тога се природни

ресурси морају заштитити, а целокупна економија треба да се понаша у складу са екологијом, економски развој може, и треба, да прати управљање планетом за будуће генерације (*Лекић, 2006*). Рад у часопису *Bioscience* указује на различитост две научне дисциплине екологије и економије, али и на потребу њихове повезаности. Сам појам екологија потиче од грчке речи оикос што значи дом односно кућа и екологија се дефинише као „кућа природе” која представља јединство његових живих и неживих компоненти (укључујући и човека) односно биотопа и биоценозе, на супрот помиње се и економија којој се приписује „кућа људи” са својом производњом, дистрибуцијом и благостањем. Еколошка криза је показала да је немогуће ефикасно управљати и одвојено одржавати обе куће, потребна је сарадња и договор како би резултати били ефикасни и становници обе куће задовољни (*Naveh, 2000: 357*). Комплексност одрживог развоја упућује на балансираност, равноправност и хомогено обједињење циљева који се могу класификовати као: економски, еколошки, друштвени, просторни, културни и етички циљеви. Сублимирајући културне, етичке и просторне циљеве у шири друштвени подсистем, поједностављено имање одрживог развоја имало би само три подсистема: економски, еколошки и друштвени, који су у међусобној интеракцији (*Ивановић и сар., 2006: 4*). Управо из ових разлога, у оквиру концепта одрживог развоја нагласак се ставља на глобално и свеобухватно деловање битних економских, друштвених и еколошких проблема, али са обавезом сагледавања разноврсности проблема и разлика које постоје на локалном и међународном нивоу. Његову суштину чини захтев за усаглашавањем економских делатности са еколошким могућностима, тј. са потребом очувања еколошке равнотеже у циљу очувања природе и услова живота људског рода. Обезбеђивање ове константне равнотеже захтева усаглашавање производње са еколошким факторима средине засновано на научним сазнањима. То усаглашавање потребно је на *глобалном плану* (с обзиром на јединство биосфере као општег оквира живота) и *на локалном нивоу* (као конкретном облику испољавања живота човека) уз уважавање сазнања о повезаности глобалног и локалног. Одрживост, у смислу очувања природних добара и редукције загађења, не може постићи без одрживих локалних заједница, с обзиром да 80% европске популације живи у градовима и

општинама. Европски градови и општине представљају највећу јединицу која је у стању да започне решавање проблема који носе штету животној средини, али уједно и најмању јединицу у којој се такви проблеми могу рационално решавати. Усмеравање градске привреде ка одрживости, социјална једнакост, одрживо коришћење земљишта, одрживи транспорт, одговорност за глобалну климу, схватање града и општине као екосистема, демократски поредак, итд., само су неке од тема којима се бави европска кампања за одрживе градове и општине (*Јованов и сар., 2006*).

Како да живимо на овој планети Земљи где смо тренутно, тако да останемо на њој заувек? (*Cook, 2003: A 864*). Постоје различите визије о томе како треба да изгледа и функционише одрживо друштво али и различити ставови међу којима је могуће разликовати два екстремна става одрживог развоја који се поједностављено могу звати „песимистичка” (неокласични приступ) и „оптимистичка” перспектива одрживости. Песимистичка теорија одрживости поставља питање могућности супституције есенцијалних ресурса и еколошких капацитета. Ово теоријско гледиште потенцира став да је за реализацију одрживог развоја, неопходно рестриктивно користи природне ресурсе, како би они опстали у што дужем временском интервалу. Присталице песимистичке варијанте налазе аргументе у чињеници да још увек не постоји адекватно решење већине еколошких проблема изазваних убрзаним развојем економије. Већина техничких решења је резултирала премештањем загађивања са једног медијума на други. На пример, индустрија за производњу папира да би решила проблем загађивања воде, изградила је пречистаче воде, који приликом чишћења стварају велике количине токсичног муља које је неопходно спалити у специјалним пећима, или одложити на посебна места. Тиме је проблем загађивања воде трансформисан у проблем загађивања и ваздуха и земљишта. Оптимистичка претпоставка је да се све функције природе или барем економски релевантне функције (као снабдевача природним ресурсима и примаоца емисије), могу супституисати физичким капиталом. Ова претпоставка је последица става оптимиста да се може претпоставити недефинисан временски хоризонт за обављање економских активности. У доказивању исправности свога става, оптимисти се служе историјским искуством јер су развијена друштва својевремено

успешно превладавала проблеме недостатка ресурса. Недостатак дрва у Енглеској у 18. веку, је представљао подстицај да се оскудни шумски ресурси замене обиљем расположивог угља. Ови процеси су узроковали многе нове иновације и проналаске, као што је парна машина, која је учинила могућим откриће многих других проналазака. На овај начин је оскудица једног ресурса довела до открића нових ресурса, као и до техничко-технолошког прогреса. С обзиром на постојање различитих схватања концепта одрживог развоја, постоје и различити приступи операционализацији одрживог развоја. Као концепт који пружа компромисно решење, и једнако уважава све подсистеме, реформисани приступ је оријентисан ка даљем економском расту уз одговорност према еколошким и друштвеним потребама и нормама. Дефинисан као „*ново доба економског развоја које мора бити засновано на управљању које подразумева одрживост и раст еколошких ресурса...*”, реформисани приступ подразумева мултидисциплинарност и сагледавање све три области деловања, и представља пут ка одрживом развоју, реално остварив у савременим условима (*Ивановић и сар., 2006: 3-4*).

Историјски гледано, почевши од шездесетих година преко хронолошког приказа става човека према животној средини и њеном угрожавању можемо доћи до закључка о начину човековог деловања и схватити потребу за одрживим развојем. После Другог светског рата Европа је била разорена и упућена на обнављање свега што је ратом порушено. Током шездесетих година ефекти економског раста и њихов утицај на животну средину постали су више уочљиви. Појављују се прве иницијативе за заштиту животне средине. Катастрофа изливања нафте са танкера „*Тоггеу Сапуон*”, која је погодила југозападну обалу Енглеске, изазвала је пажњу јавности, уз констатацију да привредни раст није ослобођен ризика загађивања животне средине. Пораст примене различитих мера у пољопривреди САД, оштро је критикован од стране Рејчел Карсон у књизи Тихо пролеће из 1962. године, због еколошке штете коју изазивају хемијска средства. Ова књига је имала снажан утицај на оживљавање еколошке свести у јавности и коначно на доношење мере о спречавању коришћења изричито опасних пестицида и хербицида, укључујући и озлоглашени ДДТ. Академско интересовање за животну средину је такође порасло у

оквиру хемије, физике, математике, екологије и биологије, што је резултирало стварањем јединственог поља науке о животној средини. Седамдесетих година људи су постали више еколошки свесни и заинтересовани за заштиту животне средине. Резултати истраживања групе научника и пословних лидера о порасту броја становника, ресурсима и другим трендовима животне средине публиковани су у „*Границама раста*”. Предвиђања о степену загађивања, губитку ресурса, стопи смртности услед недостатка услед недостатка хране и нефункционисању здравственог система, увећали су јавну вест о проблемима животне средине. Крајем седамдесетих година свет је суочен са претњом нуклеарне катастрофе. Противљење нуклеарном погону постало је централна тема заштите животне средине током ове деценије. Током осамдесетих година проблеми животне средине постају опште познати захваљујући активности медија, који се све више шире и добијају глобални предзнак. Глобално отопљавање постаје главни проблем. Предвиђање климатских промена проузроковано отопљавањем и порастом ризика од рака коже као последице директног УВ зрачења, све више је предмет јавних полемика. Евидентно је да активност економског раста и пораст тренутног темпа потрошње утиче на наше окружење и прети дугорочном благостању људске врсте. Јавно се истичу проблеми око уништавања тропских шума. Коришћење нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе бележи највећу катастрофу у украјинском Чернобилу 1986. године. Последице је осетила цела Европа. Током деведесетих година интерес за заштиту животне средине постаје још више уочљив, захватајући подједнако и глобалне и локалне интересе. У порасту је етичка димензија заштите чије акције укључују права нељудских врста. Протест против изградње саобраћајница узима све више маха у Великој Британији и оним државама Европе које су изгубиле изворне пејзаже. Европу је захватила „*Зелена политика*”. Појављују се борци против генетски модификоване хране, а са њима и потреба за изворно произведеним воћем, поврћем и месом (*Стојановић, 2006: 46-49*).

Суштина одрживог развоја потиче из друге половине 19. века, када су се појавиле прве значајне идеје о заштити животне средине, која је експанзијом индустријске револуције била угрожена као никада до тада у историји људске цивилизације.

ФАЗА 1	ОДРЖИВОСТ
Период	Преиндустријски
Објашњење	Људи су живели одрживо, јер технологије нису биле напредне и углавном су били вођени тежњом за опстанак
Резултат	Симбиоза развоја са природом
ФАЗА 2	УСЛОВНА ОДРЖИВОСТ
Период	Индустријски период
Објашњење	Вера у непостојање границе људске снаге над природом (вођена економијом)
Резултат	Непрецизно истицање економског раста. Развој дефинисан изнад жеље за заштитом.
ФАЗА 3	НЕОДРЖИВОСТ
Период	Постиндустријски
Објашњење	Прекомерно наглашавање економског развоја без разматрања последица по животну средину.
Резултат	Јасно орјентисана економија искључиво према економском расту. Даље исцрпљивање природних ресурса.
ФАЗА 4	ПОВРАТАК ОДРЖИВОСТИ
Период	Садашња и непосредна будућност
Објашњење	Економска и морална обавеза у задовољавању потреба будућих генерација
Резултат	Економски раст и развој унутар еколошких граница: комплементарност заштите животне средине и економски развој.

Табела 1.

Еволуција одрживости кроз време (Стојановић, 2006: 198)

Није тешко утврдити да је индустријска револуција одвела друштво у неодрживо. Савремена епоха је потврдила неодрживост цивилизацијског модела који почива на бесконачном исцрпљивању природе. Ако посматрамо избеглице: политичке, етничке, верске морамо указати и на посебну групу еколошких избеглица, који напуштају своју земљу због еколошких последица. Услед недостатка воде, хране приморани су да мењају своју постојбину и одлазе у крајеве који ће им омогућити боље услове за живот

(Dennis u cap., 2004: 464). Статистички подаци су оквирни обзиром на велики број избеглица за које се сматра да нису окарактерисане као еколошке избеглице. Према истраживањима из 1995. године у Африци (Sahel) је било 25 милиона еколошких избеглица, 2000. године Судан је имао 8 милиона избеглих лица која су умирали од глади и била принуђена на одлазак, Сомалија 6 милиона а Кенија 3 милиона еколошких избеглица. Највише еколошких избеглица је било из Африке, Кине и Индије, у Кини од 120 милиона домаћих емиграната њих најмање 6 милиона су еколошки, а у Мексику сваке године избегне 1 милион људи (Myers, 2001: 609). Сматра се да ће до 2010 бити још 25 милиона избеглица. Ако посматрамо раст нивоа мора као узрок будућих померања становништва, очекује се до 2050. године још еколошких избеглица. Према предвиђањима, из Бангладеша се очекује да ће избећи око 26 милиона људи, Египта 12 милиона, Кине 73 милиона, Индије 20 милиона и Исландских острва као и других места 31 милион, што укупно износи 162 милиона људи који ће променити место свог пребивалишта због климатских промена (Myers, 2001: 611). Да ли је то природа устала у своју одбрану против човека и његовог деструктивног деловања? Може се приметити неодрживост, недостатак чисте воде за пиће, хране, повећано загађење као и нарушавање природних станишта. Одрживи развој захтева комплексан, систематски и научни приступ (Gabljak u cap., 2007: 2-28). Да ли ће победити одрживост или ће нас неодрживост одвести у пропаст? Да ли ће човек стићи да развије своју еколошку свест пре него ли дође до потпуног уништења природе и себе осуди на самоуништење? Постоје покушаји деловања људи у смислу одрживости као што су планови за очување чисте воде до 2015. године, производња хемикалија које нису штетне за окружење и људску употребу до 2020. године, ограничен ниво одрживости изловљавања рибе до 2015 итд (Schmidt, 2002: A684). Према статистичким подацима америчких научника, 1990. године употреба папира је била 84,9 милиона тона а до 2002. године повећала се на 99 милиона тона. Сматра се да употреба интернета може сачувати 2,7 милиона тона папира годишње. У великим градовима као што је нпр. Сан Франциско могуће је преко интернета рентирати ауто на струју за градску возњу који не загађује животну средину, редукујући загађење ваздуха које доприносе приватни

аутомобили. Поменути примери су један од многих алтернатива како човек може да живи заједно са природом у одрживом развоју (Hood, 2003: A 476).

Посматрајући историјске чињенице деведесетих година прошлог века можемо уочити човекову потребу за успостављањем одрживог друштва у циљу очувања природних ресурса али и чињеницу да је процес успостављања одрживог развоја веома дуготрајан и захтеван у структурним променама друштва, економији, управљању природним ресурсима и политичкој клими. У Штоколму 1972. године одржана је Прва конференција Уједињених Нација о заштити животне средине где су предочене последице које прете нашој планети од прекомерног загађења животне средине (Galjak, M. 2007: 27). Међутим, Штоколмска конференција има велики значај, пре свега у томе што је на бази акционог плана усвојеног на Штоколмској конференцији започето са глобалним мониторингом и управљањем животне средине и формиран је програм заштите животне средине Уједињених Нација. Светска комисија о заштити животне средине и развоју (The World Commission on Environment and Development), позната и као Брунтланд Комисија у свом извештају из 1987. године под називом "Наша заједничка будућност" први пут уводи одрживи развој (Glasmeier et al., 2003: 132-133) као стандард за међународни развој и популаризује ову идеју (Turner, 1997: 133). Брунтланд Комисија успева да наметне одрживи развој као стандард према којем ће се мерити успешност политика и развојних активности влада и међународних организација у наступајућем периоду. "Наша заједничка будућност" чврсто је успоставила концептуалну и политичку основу на којој су Уједињене Нације градиле успех Конференције о животној средини и развоју у Рио де Жанеиру. У формалном смислу Конференција Уједињених Нација о заштити животне средине и развоју (UNCED) одржана у Рио де Жанеиру 1992. године (позната још као Самит о планети Земљи) била је веома значајна због имплементације идеје одрживог развоја (Jickling, 1994: 232). Рио декларација је преокренула суштински однос човека према природи (Кућовић, 2004: 16). Нарочит нагласак стављен је на одрживост и природне ресурсе уопште, а предложене су и конкретне акције како би са једне стране даљи развој био успешан, а са друге природа била очувана. Један од

кључних докумената из Рио, Агенда 21, одрживи развој дефинише као такву врсту развоја која не би требало да доведе у питање развој и животну средину садашњих и будућих генерација. Концепт одрживог развоја зато мора да буде дугорочно планиран и заснива се на усаглашавању три основне компоненте- друштвеној, економској и животне средине (Goodland, 1995: 3). Агенда 21 заправо представља план имплементације закључака дефинисаних Рио Декларацијом. Сама Агенда предвиђа да владе треба да усвоје националне стратегије одрживог развоја, уз широку партиципацију јавности (Младеновић, 2006). Када се говори о правном регулисању заштите животне средине у циљу одрживог развоја, и о институционалним проблемима које се у вези са тим постављају, ситуација је у Србији варирала у зависности од развоја на политичкој сцени у земљи и од положаја који је земља имала у међународној заједници. Правно регулисање заштите животне средине у Србији врши се на основу читавог низа законских и подзаконских правних аката, на нивоу републике и на нижим нивоима (аутономна покрајина, органи локалних власти). У новије време учињено је више значајних помака у области правног регулисања заштите животне средине (Теокаревић, 2005: 55).

Глобализација је додала нову димензију овим изазовима. Брза интеграција тржишта, мобилност капитала и значајна повећања токова инвестиција широм света отворили су нове изазове и могућности за остваривање одрживог развоја, потребан стратешки приступ и документ који га уоквирује. Такав документ представља Националну стратегију одрживог развоја. Циљ Националне стратегије одрживог развоја је да доведе до равнотеже три кључна фактора, односно три стуба одрживог развоја: *одрживог економског раста* и привредног и технолошког развоја, *одрживог развоја друштва* на бази социјалне равнотеже, *заштите животне средине* уз рационално располагање природним ресурсима, спајајући их у једну целину подржану одговарајућим институционалним оквиром. Михајлова напомиње да стратегија одрживог развоја ЕУ установљава одређене циљеве које треба спровести на националном нивоу, па је у процесу приближавања ЕУ Национална стратегија одрживог развоја важан документ. На националном и локалном нивоу стратешко планирање одрживог развоја захтева интерсекторско и партнерство институција, као и инте-

грационе механизме који укључују владе на свим нивоима, грађане, односно цивилно друштво и приватни сектор у заједничкој визији, планирању и доношењу одлука. (Михајлов, 2002: 15-20).

Данас, безбедност у области заштите и очувања животне средине представља један од најважнијих фактора безбедности савременог света. Глобално посматрајући, ефикасна заштита животне средине може се остварити само комбинацијом мера које се предузимају на унутрашњем, националном плану (унутар одређене државе) и путем неопходне међународне сарадње. Чињеница је да од политичке стабилности у многоне зависи стабилност пре свега у привредном, али и у свим другим областима. Од политичке стабилности зависи и безбедност животне средине. Такође земље Европе које се данас налазе у транзицији, директно или индиректно су биле укључене у ратне сукобе, а посебно земље на Балкану (Galjak, 2007: 25). Сарадња по питању еколошке безбедности најчешће се тиче већег броја земаља, при чему се развијене земље по правилу за ову врсту сарадње лакше одлучују у виду помоћи неразвијеним земљама. Од овакве помоћи и сарадње се и у будућности може очекивати велики напредак. Сарадња свакако доприноси и превенцији евентуалних аксидената по питању безбедности животне средине.

Према Кларку ће производне политике, политика интегрисаног производа и технологије у функцији заштите животне средине ићи у смеру којим ће се максимално задовољити сви постављени еколошки захтеви и тиме „озеленети” тржиште. У том смислу у будућности би требало развијати „еколошко управљање и технологију” производа (Clark et all., 2003: 8060), што ће бити важно за развој сваке организације. Тежњом за „екологизацијом производа”, дошло се до развоја више приступа и техника у оквиру: развоја производа (производни енваиromентални дизајн и производни енваиromентални биланс, неограничене одговорности за производ само до периода продаје), али и програма превентивне загађења (чистија производња, чистије технологије, минимализација отпада и слично). „Чистија производња” је стална пракса интегрисане превентивне стратегије заштите животне средине примењена код процесирања, производње и услуга ради повећања целокупне ефикасности и смањења ризика по људе и животну

средину. То је активна стратегија у заштити животне средине. Принцип чистије производње повећава продуктивност у предузећима и омогућава да производи и услуге буду произведени са минималним штетним утицајем на животну средину користећи савремену технологију и знања доступна у датом тренутку. Производња нафтних деривата има негативан утицај на животну средину. Зато је од изузетне важности овакву производњу конципирати на принципу концепта „Чистије производње” на националном нивоу. Развијене земље и водеће светске компаније у овој области, овоме питању придају посебну пажњу. Посебно, што се односи на нафтне производе, чији стандарди квалитета бивају све оштрији у смислу садржаја онечишћујућих материја које се њиховом применом ослобађају у животну средину. Једна од, свакако, најзначајнијих активности у последњих неколико година је развијање стандарда из области заштите животне средине, посебно оних које води међународна организација за стандардизацију (ISO-International Organization for Standardization) – серија ISO 14000 (Јовановић и сар., 2006).

Такозвани, еколошки, „зелени порези” су још један од начина борбе за здраву животну средину. Такав назив су добили, полазећи од њихове примене због које се уведе као и због циљева који се њима желе постићи. У литератури и свакодневном животу посебно се називају „зеленим” порезима, пошто су их најприје почели заговарати припадници покрета и политичких странака у чијим програмима рада главно место припада заштити природе, односно животне средине. Како нам је познато, Данска је, као прва држава у Европи, још у периоду од 1995 до 1998. године успела реформисати свој систем пореза, уводећи при томе и еколошке порезе. На тај начин је уведен порез на употребу воде у домаћинствима и индустријским предузећима. Истовремено је уведено и повећано опорезивање одлагања отпада, порез на електричну енергију, угљ, нафту и њене деривате. Уз све ове порезе и друге новчане дажбине (таксе, накнаде и сл.) синхронизовано се користе у исте сврхе (заштита околине) и друге бројне мере, као што су, на пример, новчане гаранције, разни облици казни, почев од новчаних за учињене прекршаје, привредних преступа и кривичних дела, па све до забране обављања одређених активности. Сви горе наведени еколошки порези имају циљ да, ако не и пот-

пуно отклоне све више присутну опасност за опстанак живих бића на нашој планети, а онда бар да ублаже из дана у дан све већу загађеност на Земљи (*Албашић, 2006*).

Различити ставови еколога и присталица слободне трговине, о питању како политика која се тиче заштите животне средине и трговинска политика међусобно делују и утичу једна на другу створили су утисак да су њих две у конфликту. Са једне стране, различите трговинске политике могу утицати на животну средину, док, са друге стране, политичка средства (разне таксе и законске регулативе) установљена тако да штите животну средину могу утицати на трговину. Слободна међународна трговина, за коју се залажу развијене земље, пружа многе погодности глобалном економском развоју, али производи и крупне проблеме, посебно земљама у развоју. Све већа покретљивост нарушава еколошке прописе тиме што гранама које изазивају загађење животне средине омогућава пресељење у неразвијене земље, које још нису увеле законска ограничења, или у којима су прописи мање ригорозни. Пораст међународне трговине изазвао је многе опасности по животну средину земаља у развоју, као што су: пресељење токсичног отпада из развијених земаља, повећана деградација тла услед прекомерног крчења шума, смањење генетских ресурса, стварање посебних локација за концентрацију загађивача, повећан обим саобраћаја и његовог загађења. У том правцу еколози се залажу за неопходност утврђивања глобалних светских еколошких стандарда и успостављање еколошких паритета који би могли да ублаже неке од опасности које доноси међународна трговина. Са друге стране ставови економиста одобравају либералнију трговину која може допринети побољшању животне средине повећањем нивоа националног дохотка, до којег долази услед привредног раста. Либерализација трговине води ка експанзији тржишта, а самим тим и економском расту што може значити више новца помоћу којег би се штитила животна средина. Међутим, поставља се питање какав је *еколошки* утицај и веза између економског раста и животне средине. Анализа веза између међународне трговине и животне средине показује да је та веза веома сложена. Дебата је почела између економиста и еколога, да би се потом формирале разне институције, конвенције, мултилатерални споразуми, декларације, стандарди и закони, како би се усагласиле потребе на-

ције на глобалном нивоу везане за екологију и економију. Међународна трговина и животна средина су подједнако важне за развој и опстанак светске популације. Оне се не могу посматрати одвојено, јер су повезане чврстом узрочно-последичном везом. Ставови еколога и економиста се морају ускладити да би се пронашло глобално решење, којим ће се одговорити на захтеве квалитета живота и величине животног стандарда, с једне стране, и поштовати еколошке принципе животне средине, с друге стране. Политика везана за заштиту животне средине има утицаја на трговину и обрнуто – трговинска политика има утицаја на политику везану за заштиту животне средине, али саме политике јесу и треба да остану раздвојене једна од друге (*Drljan, 2006*)

У савременој васпитно-образовној теорији и пракси образовањем за заштиту животне средине може се развијати позитиван и конструктивни однос према животној средини. Такође нема сумње да је образовање од непроцењиве важности у развоју еколошке свести, еколошке културе, морала и еколошког понашања уопште са циљем стварања хуманијег односа човека и животне средине (*Galjak, 2007: 26-27*). То је образовање које треба да допринесе формирању новог погледа на свет, новог категоријалног система вредности у коме значајно место има одржив развој. Са становишта одрживог развоја, треба да омогући и ново промишљање квалитета живота, циља производње и смисла потрошње. Данас постоје еколошке куће, стамбени објекти који су прављени од природног материјала, са више природнијег светла како би се штедела електрична енергија, грејањем на гас, са посебним вентилационим системима ради лакшег проветравања а све у циљу стварања здравог окружења и бољег здравља људи (*Potera, 2005: A 330*). То је образовање које треба да буде научно засновано и хуманистички осмишљено у ком погледу има посебну одговорност интелигенција у 21. веку. Међутим, у остваривању одрживог развоја на глобалном, регионалном, националном и локалном нивоу, значајну улогу имају носиоци политичке власти који доносе и одлуке о усмеравању друштвеног развоја. Зато је потребно да они не само имају одређено образовање за одржив развој, већ да у тој социјалној групи буду и припадници научне елите, посебно оне која се бави и фундаменталним истраживањима, како би у остваривању одрживог развоја дошло до повезивања знања и мудрости.

У ствари, остваривање одрживог развоја захтева не само ново профилисање образовања као друштвеног процеса, већ и нов однос политичара, па и оних на највишим државним функцијама, како би те функције вршили мање као владари а више као државници, у интересу друштвеног благостања. Време је да уведемо нов начин живота и променимо начин размишљања (*Hood, 2003: A476*). Савремени свет је већ увелико суочен са потребом глобалне, заједничке одговорности за развој у складу са потребама људи и природе и схватањем да се планета Земља мора очувати како за садашњу, тако и за будуће генерације људи на прихватљив начин. Постоје јаки морални разлози да данашња генерација остави потомству у наслеђе ништа мање шанси за развој, но што их она има сада. Ово резонување је засновано на фундаменталном принципу моралне правде да сви људи имају подједнака права на најшире основне слободе које не противурече слободи других. Право садашње генерације на искоришћавање ресурса и на здраву животну средину не сме угрозити исто такво право наредним генерацијама.

Све захтевнији процес европске интеграције ставља у задатак земљама, потенцијалним чланицама ЕУ и оним које то већ јесу, одређене активности у циљу хармонизације прописа и у области одрживог развоја и екологије. Правно регулисање питања заштите животне средине и ратификација великог броја конвенција донетих у овој области су веома важне као и предузимање свих неопходних мера у циљу благовременог достављања веродостојних информација јавности, као и омогућавање приступа свим информацијама (*Игњатовић и сар., 2006*). У земљама Европске уније али и у појединачним градовима и регионима доносиоци одлука теже ка усклађивању троструких циљева стварања материјалног богатства, друштвене кохезије и заштите животне средине. Иако већина разуме да постоји начин да се остваре решења која омогућавају задовољење свих циљева, питање је како доћи до одговарајућих решења. Која комбинација законских оквира, подстицајних мера и технологија ће оптимизовати корисности сва три домена? Према искуствима земаља која су већ ушла у ЕУ предложено је стратешко партнерство између привреде, политике и цивилног друштва у најширем смислу речи (наука, култура, образовање итд.) по критеријумима европске компатибилности. То

значи усаглашено ангажовање свих сталних радних тела друштвеног система у првом плану, и системско омогућавање самоорганизованих облика интересно опредељене и профилиране јавности (цивилно друштво у ужем смислу речи, као начин изражавања јавне свести, која у демократском друштву мора бити главни оријентир за обликовање привредних и политичких стратегија развоја (*Маџура и сар., 2006*).

*„Време за деловање је дошло.
Хајде да не пропустимо ову могућност;
можеда неће бити друге”.*

(Из Изјаве локалних власти на Светском самиту о одрживом развоју у Јоханесбургу).

Summary: Planet Earth has a problem, a big problem. The planet's finite resources are overburdened by the unceasing demands of over consumption. Fortunately, there is an antidote to the problem: sustainable development, a concept that has taken root and is gaining acceptance at all levels, from the international political structure to the corporate world to the grassroots. Thanks to a variety of technological advances affecting everything from power consumption to product identification, information and communications technologies could very well play a pivotal role in the ultimate attainment of a sustainable planet. The core goal of sustainable development is to shift the world's economic mindset from the „take-make-waste” philosophy to the so-called triple bottom line—a new paradigm in which value is derived from economic, societal, and environmental benefits working in synergy to achieve balanced growth and prosperity within a renewable framework.

Литература:

- Албашић, Х. (2006). *Еколошки порези као основни регулатори онечишћења животне средине*. Зборник радова: Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Batie Sandra (1989). *Sustainable Development: Challenges to the Profession of Agricultural Economics*. American Journal of Agricultural Economics, Vol. 71, No. 5, Proceedings Issue., pp. 1085.

- Callicott Baird, Mumford Karen (1997). *Ecological Sustainability as a Conservation Concept*. Conservation Biology, Vol. 11, No. 1. (Feb., 1997), pp. 32-40.
- Clark William, Dickson Nancy (2003). *Sustainability Science: The Emerging Research Program*. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, Vol. 100, No.14., pp. 8060
- Cook Don (2003). *Guest Editorial: Human Interactions Are Crucial for Sustainable Development*. Environmental Health Perspectives, Vol. 111, No. 16., pp. A864.
- Цвијан Мирко (2007). *Загађење воде и ваздуха; биоиндикација и биомониторинг*. Институт за ботанику и ботаничка башта „Јермовац”, Универзитет у Београду-Биолошки факултет, стр. 20 на ЦД-Р.
- Деспотовић, Љ., Ђурегић, Н. (2006). *Цивилно Друштво и Екологија*. Stylos, стр. 548-549.
- Dennis Michael; Stewart David (2004). *Justiciability of Economic, Social, and Cultural Rights: Should There Be an International Complaints Mechanism to Adjudicate the Rights to Food, Water, Housing, and Health?*. The American Journal of International Law, Vol. 98, No. 3., pp. 464.
- Дрљан, В. (2006). *Трговина и заштита животне средине - Узрочно наследични односи-*. Зборник радова: Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Гаљак, М. (2007). *Образовање, животна средина и ванредне ситуације*. Београд, стр. 27.
- Græger Nina (1996). *Environmental Security?* Journal of Peace Research, Vol. 33, No. 1., pp. 109-110.
- Glasmeier Amy, Farrigan Tracey (2003). *Poverty, Sustainability, and the Culture of Despair: Can Sustainable Development Strategies Support Poverty Alleviation in America's Most Environmentally Challenged Communities*. Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 590, Rethinking Sustainable Development, pp. 132-133.
- Goodland Robert (1995). *The Concept of Environmental Sustainability*. Annual Review of Ecology and Systematics, Vol. 26. (1995), pp.3.
- Hood Ernie (2003). *Connecting to a Sustainable Future*. Environmental Health Perspectives, Vol. 111, No. 9. (Jul., 2003), pp. A476.
- Игњатовић, М., Димитријевић, П., Трајковић, С. (2006). Хармонизација прописа домаћег законодавства са правом ЕУ, приступ јавности еколошким информацијама. Зборник радова: Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Jickling Bob (1994). *Studying Sustainable Development: Problems and Possibilities*. Canadian Journal of Education / Revue canadienne de l'éducation, Vol. 19, No. 3., pp. 234.

- Јованов, Д., Мијатовић Т. (2006). *Стратегија одрживог развоја општинске Зрењанин*. Зборник радова: Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Кићовић, Д., Вујановић, Д., Јакшић, П. (2004). *Основе заштите и унапређења животне средине*. Универзитет у Приштини, стр. 16.
- Лекић, С. (2006). *Алати за одрживи развој*. Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Лековић Милојковић, Б. (2006). *Управљање заштитом животне средине: оцењивање животног циклуса и вредновање учинка*. Зборник радова: Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Маџура, Д., Павшер, Н., Михајловић, С. (2006). *Савремени начин живота и могућност одрживог развоја*. Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Младеновић, И. (2006). *Партиципација грађана и подизање јавне свести у контексту одрживог развоја у Србији и Црној Гори*. Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Mihajlov A. (2002 a). „*A Vision of Sustainable Development*”. Proc. on Preliminary Seminar „Serbia approaching The Summit on Sustainable Development”, Belgrade, p.15-20.
- Милутиновић, С. (2004). *Увод у планирање одрживог развоја*. Стална конференција градова и општина Југославије.
- Mihajlov, A. (2005). *Sustainable Development and Environment towards EU in 95+ steps, textbook in English*.
- Мунитлак Ивановић, О., Војиновић Милорадов, М. (2006). *Могућа правила одрживог развоја од визије до концепта*. Зборник радова: Друга регионална конференција „Животна средина ка Европи”, Београд, 5-7 јун на ЦД-Р.
- Myers Norman (2002). *Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century*. Philosophical Transactions: Biological Sciences, Vol. 357, No. 1420, Reviews and a Special Collection of Papers on Human Migration, pp. 609-611.
- Naveh Zev (2000). *The Total Human Ecosystem: Integrating Ecology and Economics*. BioScience, Vol. 50, No. 4., Integrating Ecology and Economics, pp. 357.
- Potera Carol (2005). *Sustainable Development: Growing Green Communities*. Environmental Health Perspectives, Vol. 113, No. 5., pp. A330.

- Schmidt Charles (2002). *The Down-to-Earth Summit: Lessening Our Ecological Footprint*. Environmental Health Perspectives, Vol. 110, No. 11., pp. A684.
- Стојановић Владимир (2006). *Одрживи развој туризма и животне средине*. ПМФ департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад, стр. 198.
- Turner B. (1997). *The Sustainability Principle in Global Agendas: Implications for Understanding Land-Use/Cover Change* *The Geographical Journal*, Vol. 163, No. 2, Environmental Transformations in Developing Countries, pp. 133-134.
- Теокаревић Јован (2005). *Европеизација институција: заштита животне средине у Грчкој и Србији*. Београд, стр. 55.
- Васовић Весна (2006). *Еколошка Криза и Савремена Теоријска Мисао*. 1. Национална конференција о квалитету живота, Крагујевац, 10.-12. мај, стр. Б-12.
- Werner Pleschberger (1995). *Environmental Concern of the Local Elite*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 540, Local Governance around the World., pp. 91.
- The Earl of Selborne (1995). *The Role of Nature Conservation Organizations in Implementing Agenda 21*. *The Journal of Applied Ecology*, Vol. 32, No. 2., pp. 257.